

SVETOVLENJE PREŠERNA IN SVETOVNI PREVODNI SISTEM

Marko Juvan
ZRC SAZU

1 Uvod: svetovljenje in literarni prevod

Z glagolnikom »svetovljenje« po Djelalu Kadirju (2004) označujemo intencionalno umeščanje akterjev partikularnega literarnega sistema v univerzalni prostor svetovne književnosti:¹ kako akterji določene književnosti dojemajo svetovni prostor in svoj položaj v njem; kako ta književni prostor upodabljajo in upoštevajo; kako se nanj s svojim pisanjem odzivajo in ga ponotranjijo; in kako ne nazadnje v svetovni literarni obtok s svojo produkcijo dejansko stopajo. Samoopazovanju posamezne literature, ki odpira taka vprašanja, koncept svetovljenja dodaja zunanjo perspektivo, ki pa pogledu od znotraj praviloma ni komplementarna. Ta splošna vprašanja bomo obravnavali na primeru Franceta Prešerna: kako je Prešeren videl svetovno književnost? Kako so ga v svet postavljali njegovi kanonizatorji? Koliko je Prešeren kot nacionalni pesnik v svetu v resnici viden? Notranja in zunanja perspektiva svetovljenja se sekata v prevajanju in prevodu.

Čeprav prevodna književnost velja za manjvredno glede na izvirno, je glavna oblika obstoja svetovne književnosti, tej pa se – v njeni kanonični podobi – pripisuje univerzalna vrednost (Eysteinsson 2006). Prav prevod je vodilno sredstvo za globalni obtok besedil, form in reprezentacij (Đurišin 1992, 184–185; Damrosch 2003, 281–300). Ker je prevodna književnost podsistem nacionalnih literatur *in* svetovnega literarnega sistema, je tudi sama določena z asimetrijo svetovnega sistema (prim. Moretti 2011; Casanova 1999). Tako se mednarodni sistem prevajanja polarizira na središča in obrobja, kar se delno sklada z delitvijo globalnega jezikovnega sistema na periferne, centralne,

1 To poglavje je prirejeno in dopolnjeno po prispevku: Juvan, Marko. 2016. »Svetovljenje nacionalnega pesnika in asimetrije prevajanja: Prešernov primer«. V *Kulturni svetniki in kanonizacija*, uredil Marijan Đović, 221–238. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

supercentralne in hipercentralne jezike (Swaan 2001; Heilbron 2010, 306–314; Zlatnar Moe, Žigon in Mikolič Južnič 2015). Središča prevodnega sistema, v katerih se kulturni kapital akumulira, so pretežno izvozna (iz njih se po svetu prevaja več, kakor ona prevajajo iz sveta), obrobja pa so bolj uvozna. Prav v prevodnem sistemu je očiten preplet politično-ekonomskih in jezikovno-kulturnih dejavnikov svetovne literarne odvisnosti (prim. Casanova 2010, 288). Kaj in kako se prevaja, je odvisno od založništva kot gospodarske dejavnosti, pa tudi od svetovne hierarhije jezikov.

Bolj kot od števila njegovih rojenih govorcev je položaj določenega jezika v mednarodnem prevajalskem sistemu odvisen od tega, koliko večjezičnih govorcev ga obvlada (Casanova 2010, 289–290; Heilbron 2010, 306). Jeziki, ki jih govori največ večjezičnega prebivalstva, so svetovni (danes je to »globalna angleščina«). Njihovo dominacijo določa gospodarska in politična moč držav, v katerih so se ti jeziki standardizirali: supercentralni in svetovni so (bili) praviloma jeziki svetovnih imperijev. Eugene Eoyang meri neravnovesje v prevodni menjavi s »prevodnim indeksom«. Gre za razmerje med prevodnim uvozom in izvozom, ki ga izraža ulomek, kjer je v števcu število knjig, prevedenih v dani jezik, v imenovalcu pa število knjig, v istem letu prevedenih iz tega jezika. Jeziki in literature, katerih prevodni indeks je višji od ena, so odvisni (periferni, »v stanju dolga«, npr. Japonska ima v letu 1985 indeks 11,39), tisti, ki se ponašajo z indeksom, manjšim od ena, pa so hegemoni (npr. ZDA in Anglija imata v istem letu indeks 0,09; Eoyang 2003, 17–26).

2 Nacionalni pesniki in proces svetovljenja

Pojem »nacionalni pesnik« se nanaša na literarne proizvajalce iz dolgega 19. stoletja (npr. Mickiewicz, Mácha, Petőfi, Botev idr.), ki so estetsko kultivirali svojo materinščino, pesniško vzpostavljali skupnost naroda, (re)konstruirali njegovo zgodovino, obujali domačo folkloro, izražali želje narodnega gibanja, ki so mu pripadali, in prerokovali narodovo prihodnost. Nacionalni pesnik iz notranje perspektive posamezne literature nastopa kot točka kalibracije, preko katere se akterji tega sistema svetovijo, določajo svoj položaj v globalnem književnem prostoru. Virgil Nemoianu poudarja, da je lik narodnega pesnika »nekakšna bližnjica, povzetek dosežkov in profila« svojega naroda na zamišljeni »olimpijski planoti« svetovne književnosti (Nemoianu 2002, 254–255).

Prešeren je primer pesnika s politično-kulturno odvisnega obrobja, ki si je, še preden so ga spremenili v narodno ikono, sam prizadeval ponotranjiti estetske kode svetovne književnosti. V nasprotju s prevladujočo smerjo narodnega preroda na Kranjskem, ki je pod vplivom Žige Zoisa in Jerneja Kopitarja uveljavljala poljudno smer slovenskega slovstva, sta se Prešeren in Matija Čop zavzemala za kozmopolitsko svetovljenje. Prešeren je kot bilingvalni ustvarjalec razvil pesniški jezik, sicer jezikovno razdvojen (slovensko-nemški), a enovit v osebnem stilu (kar je razvidno iz njegovih vzporednih objav

oziroma samoprevodov): tako je slovenščina v literarnem diskurzu postala *de facto* enakovredna nemščini kot jeziku javnosti. Prešernov in Čopov kulturni uvoz romantičnega svetovljanstva je skušal ljudski jezik estetsko povzdigniti, tako da ga je prežehl s formami in imaginariji, povzetimi iz antične, srednjeveške in novoveške evropske klasike (Juvan 2012, 250–276). Pri tem je Prešeren sledil modernim romantičnim standardom estetske univerzalnosti, kakršne sta zastopala Byron in Mickiewicz, niso pa bili tuji niti omikanim kranjskim bralcem Prešernove nemške poezije. Takšno strategijo je na Kranjskem lahko došla samo tanka plast izobraženstva. In ravno t. i. *Bildunsbürgertum*, sloj, ki je bil vajen diglosijskega zapostavljanja zasebne nižje slovenščine na račun javne in višje cenjene nemščine, sta Čop in Prešeren želela interpelirati v slovenski knjižni jezik in v zamišljeno skupnost slovenstva, saj sta v izobraženstvu slutila intelektualno jedro naroda.

3 Kanonizacija in notranje svetovljenje

Prešeren se je v več pesmih imaginarno umeščal v svetovni literarni prostor. Tako je udejanjal svoj in Čopov narodnoprerdni koncept ter obenem osmisllil svoj pesniški poklic, ki je na Kranjskem – v kapitalistični periferiji *in statu nascendi* – veljal za nevrednega resnega buržuja. V nemški elegiji *Dem Andenken des Matthias Čop* je nesrečno smrt svojega prijatelja upodobil v estetiziranem okolju *domače* krajine (večerno sonce, beli oblaki, Alpe v ozadju, Savini valovi), a je Čopovo utopljeno telo in »genija« prek verige sublimnih romantičnih simbolov (svetovni duh, Praluč, kristal) prepustil v objem *svetovnemu* duhovnemu prostoru (Prešeren 1966, 95–96). Ko pesnik v tožbi ob prijateljevi smrti prek figure *enumeratio* navaja številne književnosti, ki jih je poznal poliglot Čop (prav tam, 97), utemljuje izjemni pomen umrlega prijatelja za domače in nasploh evropsko slovstvo, obenem pa pokaže, da je Čop obvladal to, kar je Goethe skoraj sočasno imenoval *Weltliteratur*.

Podobno kot je Prešeren kanoniziral Čopa z imaginarno umestitvijo v svetovno duhovno stekališče literatur, je leta 1866 Prešerna kot nacionalnega pesnika kanoniziral Josip Stritar. Povzel je Prešernov pesniški avtoportret iz *Sonetnega venca*, v katerem se predstavlja kot novodobni Orfej, in ga preobrazi v lik nacionalnega kulturnega svetnika, čigar enakovrednost z največjimi imeni evropskega literarnega kanona dokazuje tudi s primerjalno metodo: Prešerna primerja s Petrarko in dokazuje, da se Slovenci »smemo ponašati, da smo v sonetu prekosili ošabnega soseda« (Stritar 1955, 39–43). Svetovljenje Prešerna si Stritar zamišlja iz notranje (slovenske) perspektive: »Vsak narod ima moža, katerega si misli s sveto, čisto gloriojo okoli glave. Kar je Angležem Shakespeare, Francozom Racine, Italijanom Dante, Nemcem Goethe, Rusom Puškin, Poljakom Mickiewicz – to je Slovencem Prešeren!« (Stritar 1955, 18)

Stritar potrjuje Nemoianujevo opažanje o nacionalnih pesnikih kot predstavnikih svojih književnosti v panteonu svetovne literature. Notranje svetovljenje slovenske

poezije se je s Stritarjevo kanonizacijo Prešerna kot nacionalnega pesnika, kongenialnega svetovnim klasikom, potrdilo kot ideološko uspešno. Prešeren pri nas še danes nastopa kot en in edini pesniški klasik. Ta lik sta ustvarila Prešeren sam (z estetskim svetovljenjem v svoji pesniški praksi) in predstava kanonizatorjev, da je njegov količinsko skromen opus z absorpcijo klasičnih evropskih izročil v enem zamahu nadoknadil zgodovinske primanjkljaje slovenskega leposlovja in tega vpisal med dosežke večjih narodov. Drugače pa je z dejanskim prodorom slovenskega kulturnega svetnika v svet.

4 Prevodi in zunanje svetovljenje

Pesnik František L. Čelakovský je v *Časopisu českého Museum* leta 1832 prvi prepoznal mladega Prešerna kot umetnika, ki »zasluži častno dobrodošlico v vrstah slovanskih pesnikov« (Čelakovský 1832, 445). Za ponazoritev Prešernovih odlik je prevedel štiri njegove pesmi. S tem ga je poslal v mednarodni obtok, in sicer zato, da bi slovensko književnost odtegnil nemškemu vplivu in jo pritegnil k »slovanski vzajemnosti«, katere središče je v tekmi z uveljavljenim Dunajem želela postati Praga (Juvan 2014). Prek te kritiško-prevajalske recepcije perifernega Prešerna v kulturno razvitejšem okolju, ki se je v književni Evropi že v predmarčni dobi skušalo uveljaviti kot središče medliterarne skupnosti avstrijskih Slovanov, se je začela Prešernova dolgotrajna pot v svet.

Slovenski izobraženci, od Stritarja naprej prepričani, da je njihov pesniški svetnik tudi svetovni pesnik, so Prešernu poskušali s pomočjo uglednega tujega posrednika in prevoda v večji jezik najti občinstvo onstran deželnih in državnih mej. Sledi te izvozne strategije so v odzivih na knjigo *Preširenklänge* (1880) avstrijskega pesnika Edwarda Samhaberja. Gre za svobodne prepesnitve besedil in odlomkov iz Prešernovega opusa, vpete v osebno podoživeto, skoraj hagiografsko pripoved o njegovem življenju in delu. Joža Glonar je razkril polovični uspeh te posredniške strategije. Iz navedka Frana Levca, kako so slovenski izobraženci »pred več leti na Dunaji v Stritarjevej literarni družbi« načrtovali, »kako bi nam bilo možno dobiti nemškega pisatelja na glas, kateri bi hotel, utegniti in znal našega Prešerna preložiti na nemški jezik«, razberemo, da je bilo svetovljenje Prešerna argument za potrebe slovenske nacionalistične politike v Avstro-Ogrski: »Želeli smo [...] nemški čitajoče in misleče občinstvo opozoriti na našega Prešerna ter pokazati mu, da tudi zaničevani narod slovenski ima pesnika, kateri se sme družiti z največjimi pesniki bodi si katerega koli novejšega naroda« (Levec 1880; nav. po Glonar 1927, 417–418). In res je strategija za Prešernov pohod v multietnični imperij, širšo regijo in svet s podporo uglednega prevajalca že obetala uspehe. Vplivni Johannes Scherr je v zgodovini svetovne književnosti (*Allgemeine Geschichte der Literatur*, Stuttgart 1881) prvič predstavil slovensko književnost in povzdignil Prešerna, A. E. Schönbach pa je v knjigi *Über Lesen und Bildung* (1888, 1913) Prešerna uvrstil na seznam stotih del, ki jih morajo prebrati izobraženci (Glonar 1927, 419).

Da je Prešeren proti koncu stoletja dobil priložnost, da bi postal »dejavno navzoč« v drugi, večji literaturi (to je po Damroschu [2003, 4, 15] kriterij za delo svetovne literature), je zasluga prevodov njegovega *Sonetnega venca* in ostalih *Poezij* v ruskem imperiju. Zgodovina ruskih stikov s Prešernom se po ugotovitvah Nadežde Starikove (2001) sicer začne že z Ismailom I. Sreznjevskim, utemeljiteljem ruske slavistike, ki se je na svoji poti med avstrijskimi Slovani leta 1841 spoprijateljil s Prešernom, ta pa mu je posvetil pesem; prva prevoda Prešerna v ruščino (*Slovo od mladosti* in *Turjaška Rozamunda*) sta bila natisnjena v antologiji *Otgloski slavjanskoj poëzii* (1861) slavista Memnona P. Petrovskega, ki izraža sočutje Rusov z avstrijskimi Slovani (oba prevoda sta bila leta 1871 uvrščena tudi v antologijo *Poëzija slavjan* Nikolaja V. Gerbelja). Toda prevod *Sonetnega venca* naj bi bil prelomen. Boris A. Novak meni, da je ruski prevod tega Prešernovega dela, ki ga je slavist in akademik Fjodor E. Korš natisnil leta 1889 v moskovskem mesečniku *Russkaja mysl'*, vplival na Brjusova in druge ruske simboliste, da so se ogreli za to formo, čeprav je dotlej v svojem jeziku niso poznali (Novak 2001, 57). Novejše ruske raziskave potrjujejo, da je bil prvi sonetni venec v ruščini Koršev prevod Prešerna (Kvjatkovskij 1966), a obenem opozarjajo, da je Prešeren l. 1894 nedvomno vplival le na prvi izvorni ruski sonetni venec manj znanega Vsevoloda E. Češihina (Šiškin 1995, 194–195; Podkovyrova 1998, 1–3).

Koršev prevod Prešerna in Češihinov *Venok sonetov na mogilu M. E. Saltykova* sta skoraj dvajset let ostala brez pravega odmeva. Valerij Brjusov, sicer Koršev študent, je svoj prvi sonetni venec napisal šele leta 1916, in sicer že pod vplivom Vjačeslava Ivanova in Maksimiljana A. Vološina. Razloga za časovno vrzel sta v tedanjem odporu ruske književnosti do formalizma in larpurlartizma (kar je verjetno konotirala Prešernova oblika) ter v Prešernovi nacionalno-družbeni tematiki, ki se je zdela umetniško nepriljubljena, za imperialni narod pa bržčas tudi nezanimiva (prim. Šiškin 1995, 194; Podkovyrova 1998, 4–5) ali celo subverzivna. Tako se je produkcija sonetnih vencev z deli Ivanova in Vološina zagnala šele leta 1909, v kontekstu simbolizma, ki je v strogi pesniški obliki prepoznal simbolno vrednost (prim. Šiškin 1995, 196–198). *Sonetnij venok* Ivanova (1909) se ni navdihoval pri Prešernu, temveč pri nemškem pesniku Johannesu von Guentherju, ki se je v Moskvi in Peterburgu družil z ruskimi književniki (Podkovyrova 1998, 6–8). Kaže torej, da Prešeren kot periferni, a vrhunski avtor iz habsburškega imperija v ruski kulturi poznega 19. stoletja, sicer prevajalsko in antologijsko naklonjeni slovanskim bratom pod tujo krono, ni mogel biti enako vpliven kot minorni pesnik von Guenther, predstavnik večje in uglednejše nemške kulture, ki so jo ruske oblastne in kulturne elite obravnavale z večjo pozornostjo in ji pogosto tudi sledile.

Prešernov domnevni vpliv na večjo literaturo je torej nedokazan. Ker je prevod najpomembnejši dejavnik mednarodnega obtoka besedil, svetovna književnost pa je za večino bralstva prevodna književnost, so razlogi za to, da Prešeren ni postal svetovni avtor, ravno v prevajanju. Velike literature, ki imajo v prevodni menjavi presežek izvoza

nad uvozom, se namreč praviloma ne zanimajo za dogajanja onkraj svojih (jezikovnih) mej, če pa že, jih pritegnejo bodisi drugi veliki igralci na svetovnem literarnem prizorišču bodisi dela, ki so ravno prav »eksotična«, da ostajajo inteligibilna, po drugi strani pa toliko drugačna, da vzbudijo zanimanje. Prevodi Prešerna ne sodijo v nobeno od teh dveh kategorij, ki ju vzdržuje svetovni sistem prevajanja s pomočjo aparata promotorjev in »konsekratorjev« (uglednih piscev spremnih besed, slavnih pisateljev prevajalcev itn.; Casanova 2010, 294–302). Niso se mogli uvrstiti niti v kako drugo nišo, prek katere so v množični ali butični ponudbi mednarodnega založniškega trga svetovni sloves dosegali avtorji iz periferij.

Poleg tega Prešernova pesniška govorica sodi v skupino stilno kompleksnih, jezikovno lokaliziranih in citatno nasičenih besedil (najdemo jih tudi v večjih jezikih, npr. v arabščini; prim. Apter 2006, 104), ki se bližajo neprevedljivosti in jim je v ciljnih jezikih težko – kot bi rekel Venuti (2004, 477–484) – »iznajti novo bralstvo«. V Prešernovi skladenjsko zapleteni in arhitektonsko strukturirani poeziji se učeni tropi mešajo s frivolnimi besednimi igrami, stilni registri svetovne klasike pa s poljudnejšimi slovenskimi idiomi. Kako plehko lahko zazveni Prešeren v prevodu, je razkril Glonar v kritiki Samhaberjevih *Prešernovih zvenov*: »Tako je Prešeren pri Samhabru samo pritlikava potvora: izkrajja menjen kot prevod, se je počasi izprevrgel v razvodenelo prepesnitev, v simfonijo, redigirano za harmoniko« (Glonar 1927, 490). Tudi v poznejših angleških prevodih, ključnih za globalno uveljavitev, Prešeren deluje razvodenelo, kot neizrazit sentimentalistični epigon (prim. Stanovnik 1997). V takšni prevodni predstavitvi Prešernov singularni glas, razberljiv v izvirniku, izgubi prepoznavnost in izginja v podtalje svetovne literature.

4.1 Prevodi Prešerna bibliografsko

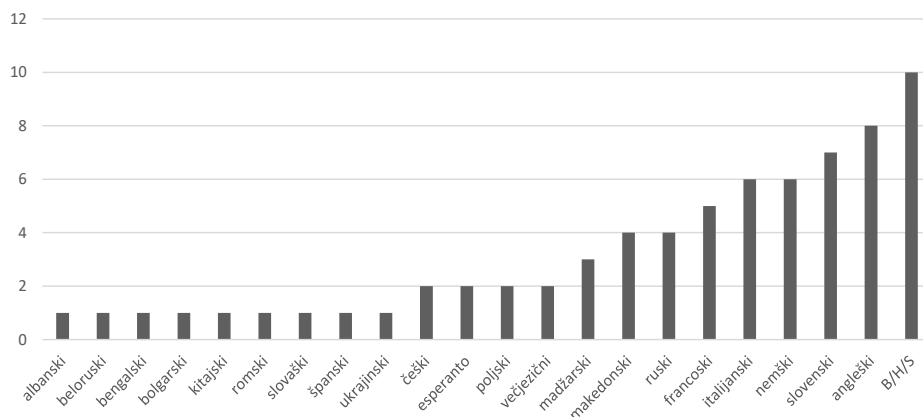
Kaj o Prešernovi dejavni navzočnosti na tujem povedo bibliografije prevodov? S posameznimi pesmimi je bil Prešeren v obdobju 1877–1970 uvrščen v številne mednarodne prevodne antologije, med drugim leta 1918 v Selwerjevo *Anthology of Modern Slavonic Literature*. A nič bolj kot to ni k zunanjemu svetovljenju Prešerna prispevalo niti dejstvo, da so bile njegove *Poezije* (oziroma izbori iz njih) že v 19. stoletju kritiško hvaljene v drugih deželah habsburškega imperija ter vztrajno prevajane v nemščino, po enkrat pa tudi v češčino in ruščino. Bibliografija Štefke Bulovec za obdobje 1865–1970 navaja 31 knjižnih objav prevodov Prešernove poezije v 10 jezikov, nekatere v več izdajah.

Z analizo bibliografskih podatkov iz popisa prevedenih knjig v Osrednji humanistični knjižnici (OHK) na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani OHK, ki s 75 enotami v obdobju 1882–2014 predstavlja razmeroma reprezentativen vzorec (Pritekelj idr. 2019, 26–44, vštete so tudi ponovne izdaje), se je dalo izluščiti kvantitativni strukturi prevodov in prevajalcev glede na različne spremenljivke. V analizo so vključene še knjige, ki jih hrani OHK in so bile natisnjene po 2014.

4.1.1 Prevodi in jeziki

Graf 1 prikazuje število prevedenih knjig po jezikih. Prešeren je izšel v dveh večjezičnih izdajah (ena od njih v 26 jezikih), posebej pa skupaj v 21 jezikih, od angleščine do esperanta in romščine.

Graf 1: Število Prešernovih prevedenih knjig po jezikih

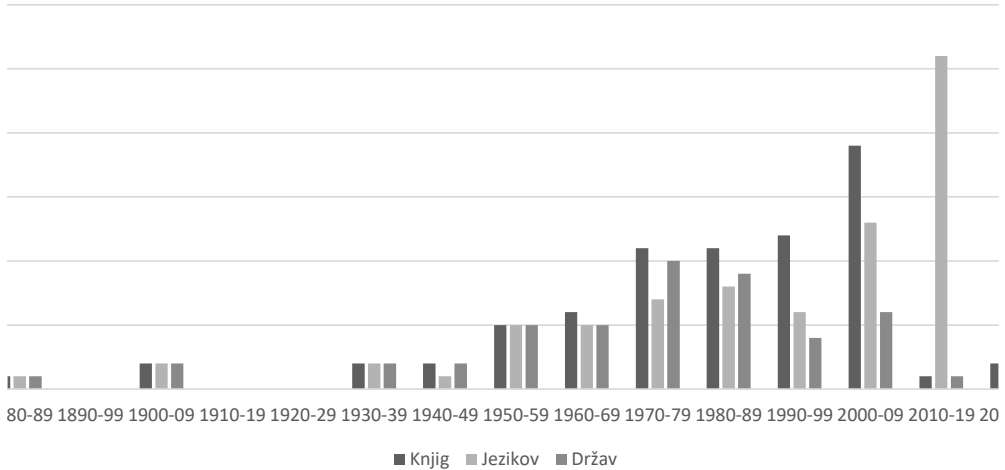

Jeziki, v katerih je izšlo največ Prešernovih knjig, so srbski oziroma hrvaški (10), angleški (8), slovenski (7), nemški in italijanski (po 6), francoski (5), ruski in makedonski (po 4) in madžarski (3). Skupno 30 % prevedenih knjig je izšlo v jezikih bivše Jugoslavije, ki sodijo med manjše knjižne jezike, 11 % v svetovnem jeziku angleščini, v velikih jezikih z regionalno oziroma mednarodno veljavo pa vsega 24 % (nemški 9 %, francoski 7 %, ruski 6 %, španski 1 % in kitajski 1 %). V slovanskih jezikih (južno-, zahodno- in vzhodnoslovanskih) je bilo natisnjenih 26 knjig (37 %), če odštejemo slovenske. Kar v 63 edicijah je prevodu dodano vzporedno besedilo slovenskega izvirnika. To nakazuje, da je ekvivalentnost estetsko-pomenskega učinka v ciljnem jeziku težko dosegljiva. Iz vzporednega natisa besedil v slovenščini se da še domnevati, da naj bi bili njihovi ciljni bralci vsaj nekoliko večji slovenščine oziroma pripravljeni, da se z njo potrudijo (temu bi lahko ustregli Slovani ali slavisti).

Časovno je opaziti naraščanje knjig prevodov v drugi polovici 20. stoletja, stoletje po Prešernovi smrti (Graf 2). Težnja po zunanjem svetovljenju prek monografskih prevodov torej vsaj za petdeset let zaostaja za kanonizacijo nacionalnega pesnika v notranjem svetovljenju. Do leta 1950 je v 7 državah izšlo zgolj 7 knjig v 6 jezikih, po tem letu pa

skupno 77 knjig v 26 jezikih. Pričakovano je najstrmejši porast okrog dvestote obletnice Prešernovega rojstva: v devetem desetletju 20. stoletja jih je izšlo 12, med letoma 2000 in 2009 pa 19, nakar izidi strmo padejo na raven s konca 19. stoletja.

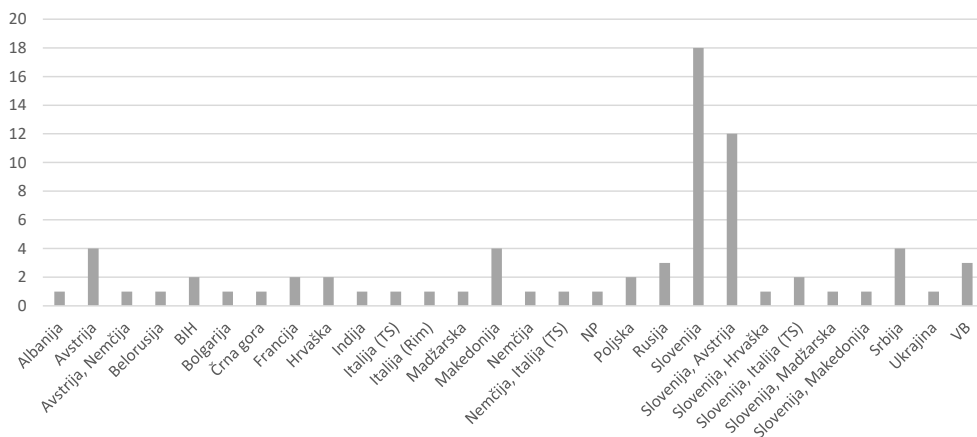
Graf 2: Število prevedenih knjig, ciljnih jezikov in držav izida prevodov Prešernovih del

O razmerju med ponudbo prevodov in povpraševanjem po njih pričajo kraji izidov Prešernovih knjig v tujih jezikih (Graf 3). Večina jih je izšla v Sloveniji (18) in v sodelovanih domačih založbah s tujimi partnerji (z Avstrijo 12, Hrvaško 1, slovenskim zamejstvom v Italiji 2, z Madžarsko 1 in Makedonijo 1, tj. skupaj 17 partnerstev). Sicer so najštevilčnejše prevodne knjige (po 4) nastale na današnjih ozemljih Severne Makedonije, Srbije in Avstrije (kjer je vodilni založnik slovenska zamejska Mohorjeva družba v Celovcu). Med globalnimi središči so zastopani Pariz, Oxford in London. Izdaja Prešerna v prevajalskem tandemu filologa Viktorja Jesenika in vidnega francoskega pesnika Marca Alyna, promotorja slovenske poezije, je izšla leta 1982 v prestižni ediciji, a brez nadaljnjih izdaj ali ponatisov, ki bi podkrepili to osamljeno dejanje konsekracije. Pri mednarodno prestižnih oxfordskem Blackwellu (1954) in londonskem Calderju (izdaji 1963 in 1969) pa Prešeren ne bi zaživel v svetovnem jeziku brez nottinghamskega profesorja slavistike slovenskega rodu Janka Lavrina. Prav on je za prevajanje angažiral svoje angleške univerzitetne kolege in literarne znance. Tudi bengalski prevod angleških prevodov je lahko leta 1957 izšel v Kalkuti, ker se je prevajalec Sisir Chattopadhyaya, anglist in lingvist, za Prešerna ogrel pod vplivom družjenja z Lavrinom, ki mu je izročil angleške prevode slovenskega nacionalnega pesnika. V zahvalo mu je posvetil svojo knjižico prevodov.

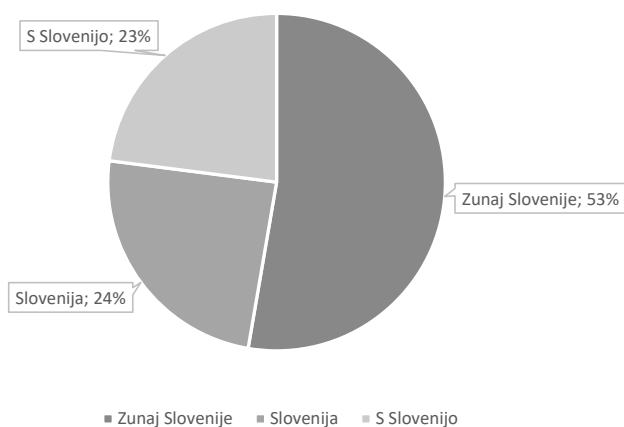

Graf 3: Države izida prevedenih Prešernovih knjig (ozemlja današnjih držav)

Tortni Graf 4 še nazorneje pokaže razmerja v zunanjem svetovljenju Prešerna. V Sloveniji je izšlo 24 % knjižnih prevodov, v navezi z domačimi založbami še 23 %, na tujem pa 53 % vseh knjig, a zvečine v sosednjih oziroma bližnjih državah (vključno s slovenskim zamejstvom) ter v slovanskem svetu.

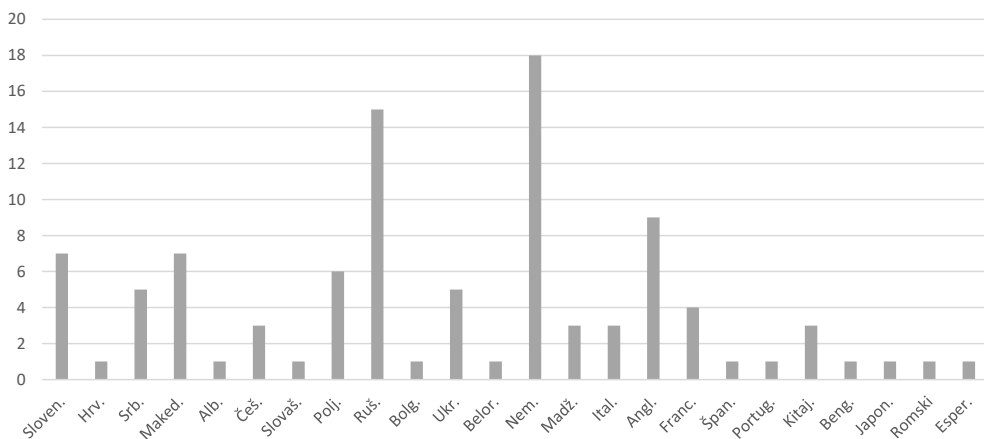
Graf 4: Države izida prevedenih knjig Prešerna

4.1.2 Prevajalci

Od skupno 96 prevajalcev jih je Prešerna največ prevajala v nemščino (18), sledijo prevajalci v ruščino (15), angleščino (9), makedonščino (7), slovenščino (7) in poljščino (6). Večina jih je prevajala v slovanske jezike (skupaj 52 %). Glej Graf 5.

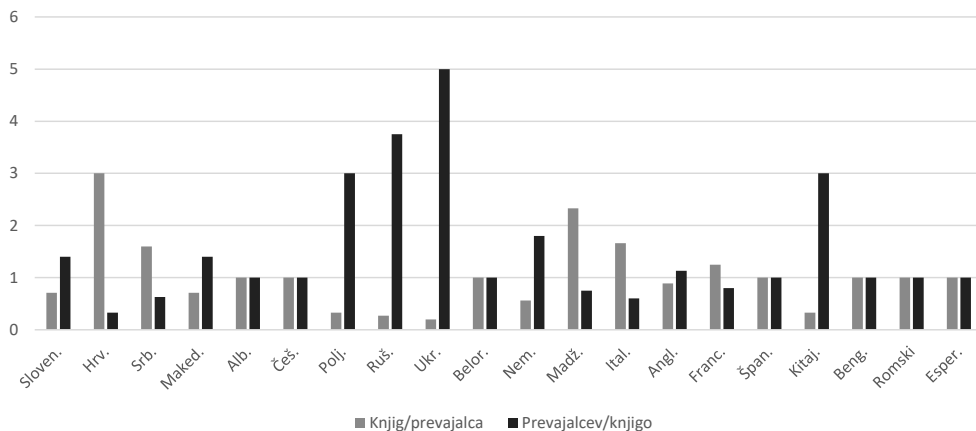
Graf 5: Število Prešernovih prevajalcev po ciljnih jezikih

Pričakovano je precejšnje ujemanje med jeziki prevoda in nacionalnostjo prevajalcev (npr. 15 prevajalcev v ruščino je iz Rusije), z izjemo slovenščine in Slovenije. Z ozemlja današnje Slovenije je 25 prevajalcev (tj. 26 %), od tega jih je 7 prevedlo Prešernove nemške tekste v slovenščino, ostali pa v druge jezike, največ v nemščino.

Prešernove pesniške knjige v tujih jezikih so pogosto delo dveh, treh ali več prevajalcev. Ti so prevajali tudi v tandemih: na podlagi »nepesniškega« prevoda pomočnika, ki obvlada slovenščino, so Prešerna prepesnili v svojem jeziku uveljavljeni pesniki, a pomočnikov niso nujno imenovali. Redki so prevodi prevoda, kot denimo v bengalščino in kitajščino prek angleških prevodov. S tega vidika so povedna razmerja med številom prevajalcev Prešernovega dela in prevedenih knjig Prešernovega pesništva po posameznih ciljnih jezikih (Graf 6).

Graf 6: Razmerje med številom prevajalcev in knjižnih prevodov Prešerna po ciljnih jezikih.

Največ knjig je v nemščini (10), kar pa je delo 18 prevajalcev (0,56 knjige/prevajalca oz. 1,8 prevajalca/knjigo). Angleščina ima 8 Prešernovih knjig, ki jih je ustvarilo 9 prevajalcev, tako da je razmerje tu bolj izenačeno (0,89 knjige/prevajalca oz. 1,13 prevajalca/knjigo), podobno majhen je razkorak še v slovenščini, madžarščini, italijanščini in francoščini, medtem ko je razmerje ena knjiga na prevajalca in en prevajalec na knjigo doseženo v albanščini, češčini, bolgarščini, španščini, bengalščini, romščini in esperantu, a tu gre z izjemo 3 čeških knjig za eno samo knjigo. Velika diskrepanca je v ukrajinščini (5 prevajalcev na knjigo oz. 0,2 knjige na prevajalca), ruščini (3,75 prevajalca/knjigo oz. 0,27 knjige/prevajalca) in poljščini (3 prevajalci/knjigo oz. 0,33 knjige/prevajalca). V teh primerih so prevodne knjige kolektivno delo.

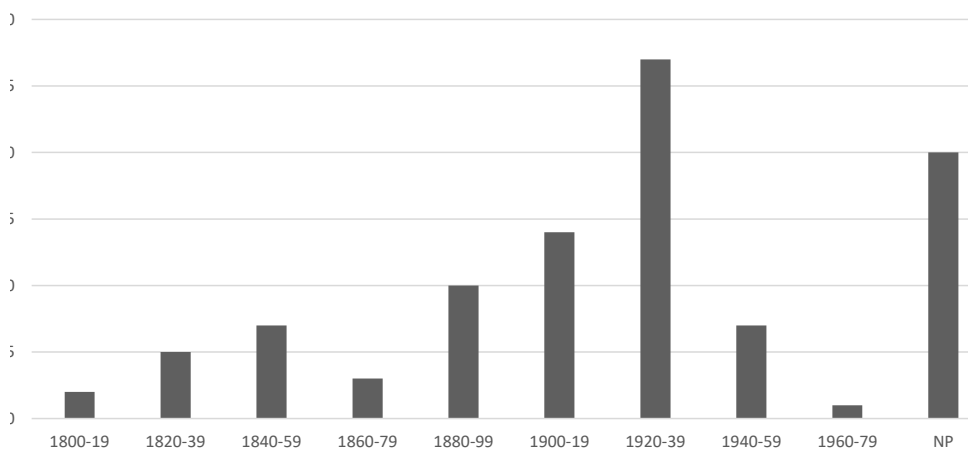
Po nacionalnosti je največ prevajalcev Prešerna z ozemlja današnje Slovenije (25), sledijo Rusi (15) in Poljaki (6), največ samostojnih knjig pa so prevedli Kolja Mičević iz BIH, Luko Paljetak (Hrvaška) in Henry R. Cooper (ZDA), in sicer vsak po tri.

Prevajalci, ki so se intenzivneje, z več samostojnimi prevedenimi knjigami posvečali Prešernu, so literati Kolja Mičević (2 v francoščino, 1 v srbsščino), Luko Paljetak (3 v hrvaščino), Marc Alyn (2 v francoščino, skupaj z Jesenikom), Giorgio Depangher (2 v italijanščino), Gane Todorovski (2 v makedonščino), Alojz Gradnik (2 v slovenščino) in Desanka Maksimović (2 v srbsščino). Prevodno plodoviti so bili tudi neliterati Henry R. Cooper (3 prevodi v angleščino, od tega 2 skupaj s Tomom S. Priestlyjem), Klaus D. Olof (2 v nemščino), Francesco Husu (2 v italijanščino) in Tone Logar (2 v esperanto). Od vseh prevajalcev je polovica pesnikov oziroma pisateljev (48). Mnogi med njimi so uveljavljeni v svojih matičnih literaturah. Neliteratov je med prevajalci

28, tj. 29 % (pogosto so to literarni zgodovinarji, jezikoslovci in/ali literarni prevajalci). 84 % prevajalcev je moških, le 9 % je žensk, za ostale ni podatka.

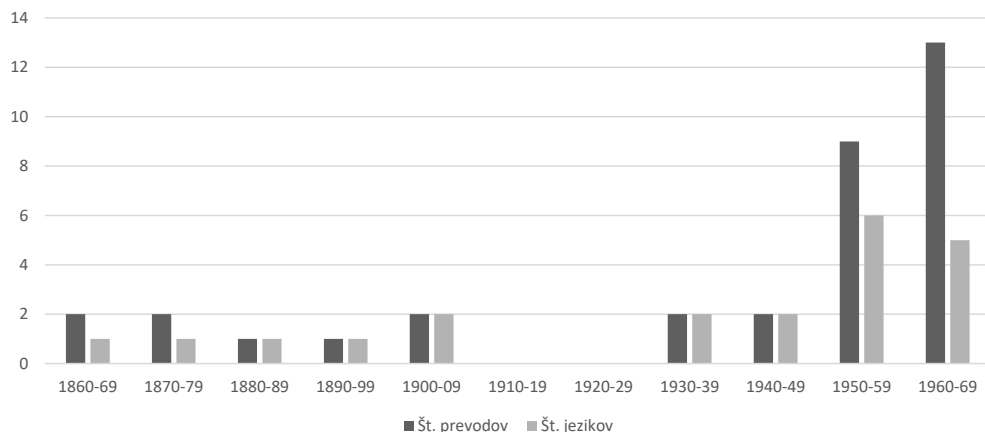
Deset prevajalcev sodi v generacije, rojene za časa Prešernovega življenja, a najstarejši od njih je od Prešerna mlajši 17 let (Graf 7). V teh vrstah so denimo Anton J. E. Strahl (1817–84), Luiza Pesjak (1828–98) ali Fjodor E. Korš (1843–1915). Na videz paradokсно je, da se je največ knjižnih prevajalcev klasika Prešerna rekrutiralo iz modernistične generacije (27 jih je bilo rojenih 1920–39), na primer Marc Alyn (1937–), Slavko Janevski (1920–2000), Kajetan Kovič (1931–2014) in Juan Octavio Prenz (1932–2019). Sledita generaciji, aktivni v prvih desetletjih 20. stoletja, prav tako zaznamovanih z modernimi tokovi (14 je rojenih 1900–19, 10 pa 1880–99). Toda ti podatki bi utegnili govoriti v prid T. S. Eliotu, ki je 1919 v odmevnem eseju *Tradicija in individualni talent v »zgodovinskem čutu«* modernega pesnika in sinhroni navzočnosti celotnega sistema tradicije v trenutku ustvarjanja odkrival jedro modernosti (Eliot 1962/63). Ali niso prav prevodi poglaviten medij, ki omogoči sinhronizacijo tradicije z vsakokratno sodobnostjo in njenim stanjem jezika?

Graf 7: Prevajalci Prešerna po letih rojstva

Tudi iz bibliografije Štefke Bulovec (1975, 127–132) se da ugotoviti, da je število prevedenih Prešernovih knjig in jezikov prevoda od šestdesetih let 19. stoletja do konca šestdesetih let 20. stoletja sicer naraščalo in se v zadnjih dveh desetletjih strmo vzpelo (Graf 8).

Graf 8: Časovna dinamika prevajanja Prešernovih besedil po Bulovec 1975

Graf 9 kaže, da je nemščina vodilni prevodni jezik vse do konca dolgega 19. stoletja (tj. dobe vključenosti slovenske literature v habsburško monarhijo), v obdobju obeh Jugoslavij in do začetka sedemdesetih let 20. stoletja pa je največ izdaj v hrvaščini oziroma srbsčini (označeni BHS). Gre torej za prevode, ki so Prešerna posredovali drugače govorečim občinštvom večnacionalne države, katere del je bilo slovensko etnično ozemlje.

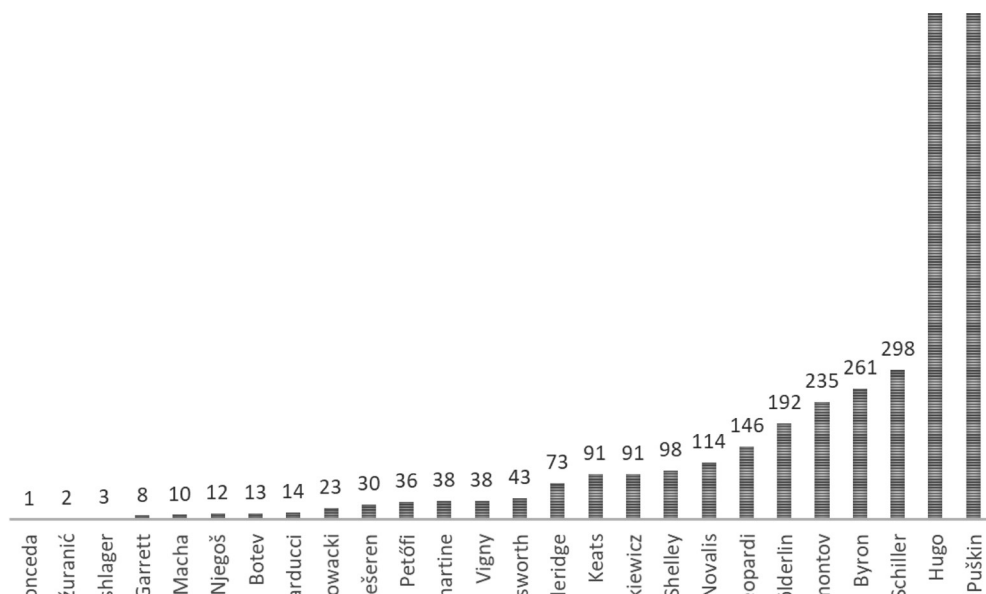
Graf 9: Časovna dinamika prevodnih jezikov, v katere je bil preveden Prešeren, po Bulovec 1975.

Jezik	Čas prve in zadnje knjižne objave									
	1855–1860	1861–1870	1871–1880	1881–1890	1891–1900	1901–1910	1931–1940	1941–1950	1951–1960	1961–1970
Nem	1865		1871		1893	1901	1936			
Češ				1882						
Rus						1901		1948	1955	
Bhs							1932	1950	1954	1957, 1959, 1960, 1961, 1962, 1963, 1969
Ang									1954	1963, 1969
Kit									1956	
Ben									1957	
Mak									1959, 1962	1962, 1965
Slk										1961
Pol										1965

Legenda: ležeče – prva in zadnja izdaja / krepko – izdaja zunaj slovenskega etničnega ozemlja / krepko podčrtano – izdaja zunaj države, ki je vsebovala slovensko etnično ozemlje

Unescov *Index translationum* za obdobje 1979–2007 kaže, da Prešeren sodi med evropske romantične pesnike, ki so prevodno še živi (Graf 10), čeprav se ne more primerjati s tisoči izdaj Puškina ali Hugoja ali s stotinami knjižnih prevodov Byrona.

Graf 10: Prevodi knjig evropskih romantikov (vir: *Index translationum*)

Videti je, da se danes Prešerna prevaja več kot mnoge vodilne evropske romantike. Prešeren ima namreč po bibliografiji Unesca 28 samostojnih prevodnih knjig, trikrat pa je bil objavljen v antologijah. Dobil je prevode v jezike, katerih literarne tradicije so v svetovnem sistemu centralne ali vsaj polperiferne: po pet je prevodnih izdaj v ruščini in nemščini, po štiri v angleščini in italijanščini, prvič prihaja tudi do knjižnih objav v francoščini. Toda geografija krajev založnikov pokaže, da še vedno močno vodijo domače založbe ter založbe iz nekdanje skupne države (SFRJ) in njenih naslednic oziroma slovenski založniki v Avstriji (Mohorjeva družba), Italiji (Založništvo tržaškega tiska) in na Bavarskem (Rudolf Trofenik).

4.2 Kapilarno svetovljenje nacionalnega pesnika

Zemljevid krajev izidov knjižnih prevodov Prešerna v obdobjih, ki ga zajemata bibliografiji Štefke Bulovec in Unesca, kaže pomenljiv prostorski vzorec (Slika 1).

Slika 1: Geografija izidov knjižnih prevodov Prešerna (1865–69, 1979–2007)

Kot puščica, usmerjena na Zahod, se publikacije zgoščajo na krakih slovanskega sveta, tako da zahodnjeje od srednjeevropskega Münchna (z izjemo Pariza, Oxforda in Londona) ne sežejo. 47 % vseh knjižnih prevodov Prešerna je namreč izšlo na Slovenskem, največ okrog jubilejnega leta 2000. Pri prevodih, vezanih na jubilej, je zgovoren neosrednji kraj izida (Kranj), še zgovornejši pa je naslov zbirke prevodov – *Prešernova pot v svet*. Kaže, da se je poldrugo stoletje po Levcu ohranilo samopotrjevanje prek iskanja priznanja za nacionalnega pesnika s strani kulturno hegemonih centrov. Prešeren še vedno potuje v svet z domačo podporo: prek slovenskih založb, subvencij za prevode, slovenskih izdajateljev v avstrijskem in italijanskem zamejstvu, omrežij prevajalcev, ki so osebno povezani s Slovenijo ali mednarodno uveljavljenim Slovencem. Prevodi Prešerna kot medij njegovega zunanega svetovljenja nastajajo na podlagi ponudbe, tj. prek finančnih mehanizmov in ustanov matičnega literarnega sistema, ki podpirajo znotrajsistemsko presojo vrednosti izvoženega domačega avtorja (pisci spremnih besed k tujim prevodom Prešerna so npr. domači literarni zgodovinarji: Anton Slodnjak, Jože Pogačnik, Boris Paternu idr.), ne pa na podlagi povpraševanja, tj. založništva in interesov ciljnega književnega polja (prim. Vimr 2020). A v tem kot periferija svetovnega literarnega in prevodnega sistema Slovenija ni nič posebnega. Te strategije poznajo še mnoge druge (pol)periferne književnosti in celo tiste, ki so jezikovno in produkcijsko neprimerno večje od slovenske – takšne so v 20. stoletju izdaje moskovskega Inštituta Gorkega in pekinškega Foreign Languages Press (Eoyang 2003: 22), pa tudi centralne literature poznajo mehanizme mednarodne promocije

(British Council, Institut français, Goethe Institut ipd.; gl. tudi poglavje Spodbujanje prevajanja v tuje jezike).

Pričakovati, da bo vrhunski nacionalni pesnik, kakršen je Prešeren, z obrobij svetovnega literarnega sistema že zaradi svoje pesniške moči v globalni prostor stopil skozi velika vrata, je iluzorno. Toda periferno delo ali avtor lahko postaneta dejavno navzoča zunaj svojega matičnega okolja – kar je po Damroschu (2003: 4, 15) kriterij za delo svetovne literature – tudi po stranskih poteh: prek izidov v vodilnih založbah periferij ali butičnih založbah centrov, prek množice konsekracij ožjih krogov literatov, kritikov, prevajalcev in literarnih specialistov iz manj vplivnih kulturnih sredin. Tudi te poti, ki potekajo ob strani prenatrpanih medijskih avtocest, vodijo v obrobne in jedrne države svetovnega sistema. Gre za pojav, ki ga imenujem kapilarno svetovljenje. Značilno je posebej za regionalne izmenjave med neosrednjimi literarnimi sistemi, povezanimi jezikovno-etnično, versko-ideološko ali zgodovinsko, kakor denimo v medliterarnih skupnostih ali medliterarnih centrizmih srednje Evrope, slovanske vzajemnosti, jugoslovanstva ipd. (prim. Đurišin 1984, 273–299; 1992, 170–174). Kot kaže, je primer kapilarnega svetovljenja tudi slovenski nacionalni pesnik.

Bibliografija

- Apter, Emily. 2006. *The Translation Zone*. Princeton: Princeton University Press.
- Bulovec, Štefka. 1975. *Prešernova bibliografija*. Maribor: Obzorja.
- Casanova, Pascale. 1999. *La République mondiale des lettres*. Pariz: Seuil.
- Casanova, Pascale. 2010. »Consecration and Accumulation of Literary Capital.« V *Critical Readings in Translation Studies*, uredila Mona Baker, 285–303. London: Routledge.
- Čelakovský, František L. 1832. »Krajinská literatura.« *Časopis českého Museum* 6, št. 4: 443–454.
- Damrosch, David. 2003. *What Is World Literature?* Princeton: Princeton University Press.
- Đurišin, Dionýz. 1984. *Theory of literary comparatistics*. Bratislava: Veda.
- Đurišin, Dionýz. 1992. *Čo je svetová literatúra?* Bratislava: Vydavateľstvo Obzor.
- Eliot, Thomas Stearns. 1962/63. »Tradicija in individualni talent.« Prevedel Janez Stanek. *Perspektive* 3, št. 22: 236–242.
- Eoyang, Eugene Chen. 2003. »Borrowed Plumage.« *Polemical Essays on Translation*. Amsterdam: Rodopi.
- Eysteinnsson, Ástráður. 2006. »Notes on World Literature and Translation.« V *Angles on the English-Speaking World. Vol. 6*, uredila Ida Klitgård, 11–24. Copenhagen: Museum Tusulanum Press, University of Copenhagen.
- Glonar, Joža. 1927. »Samhaber in njegovi 'Preširenklänge'«. *Ljubljanski zvon* 47, št. 7: 417–423, 484–490.
- Heilbron, Johan. 2010. »Towards a Sociology of Translation.« V *Critical Readings in Translation Studies*, uredila Mona Baker, 304–316. London: Routledge.
- Juvan, Marko. 2012. *Prešernovska struktura in svetovni literarni sistem*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.
- Juvan, Marko. 2014. »Kritika in prevod kot prostora medliterarnosti: Čop, Čelakovský in Prešeren.« V *Recepcija slovenske književnosti*, uredila Alenka Žbogar, 183–189. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Kadir, Djelal. 2004. »To World, to Globalize – Comparative Literature's Crossroads.« *Comparative Literature Studies* 41, št. 1: 1–9.
- Kvjatkovskij, A. P. 1966. »Venok sonetov.« V *Poètičeskij slovar'*, 72–74. Moskva: Sovetskaja enciklopedija. Dostop 15. 2. 2016. <http://feb-web.ru/feb/kps/kps-abc/kps/kps-0722.htm>.
- Levec, Fran. 1880. »Naš Prešeren v nemškem prevodu.« *Slovenski narod* 13, št. 66 (21. 3.): b. p.
- Moretti, Franco. 2011. *Grafi, zemljevidi, drevesa in drugi spisi o svetovni literaturi*. Uredil in prevedel Jernej Habjan. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Nemoianu, Virgil. 2002. »'National Poets' in the Romantic Age.« V *Romantic Poetry*, uredila Angela Esterhammer, 249–255. Amsterdam: John Benjamins.
- Novak, Boris A. 2001. »Prešernova vloga pri formiranju sonetnega venca kot umetniške oblike.« *Primerjalna književnost* 24, posebna št.: 41–60.

- Podkovyrova, Vera G. 1998: *Venok sonetov v ruskoj literaturi 1889–1940 gg. Avtoreferat*. Sankt Peterburg: SPbGU.
- Prešeren, France. 1966. *Zbrano delo 2*, uredil Janko Kos. Ljubljana: DZS.
- Pritekelj, Kristina, Urška Skalicky in Metka Šorli. 2019. *OHK FF Prešerna na ogled postavi: bibliografija monografskih publikacij v knjižnicah OHK FF*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. <https://e-knjige.ff.uni-lj.si/znanstvena-zalozba/catalog/book/135>.
- Samhaber, Edward. 1880: *Preširenklänge*. Ljubljana: Kleinmayr & Bamberg.
- Stanovnik, Majda. 1997. »Prešernovi soneti v angleških prevodih«. V *Sonet in sonetni venec*, uredil Boris Paternu, 317–327. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Seminar slovenskega jezika, literature in kulture.
- Starikova, Nadežda. 2001. »France Prešern: Sonet. Gazel'. Pevod so slovenskogo«. *Inostranaja literatura*, št. 8. Dostop 25. 2. 2016. <http://magazines.russ.ru/inostran/2001/8/preshern.html>.
- Stritar, Josip. 1955. *Zbrano delo 6*. Uredil France Koblar. Ljubljana: DZS.
- Swaan, Abram de. 2001. *Words of the World: The Global Language System*. Cambridge: Polity.
- Šiškin, A. B. 1995. »Russkij venok sonetov: istoki, forma i smysl«. *Russica Romana 2*: 185–207.
- Venuti, Lawrence. 2004. »Translation, Community, Utopia«. V *The Translation Studies Reader*, uredil Lawrence Venuti, 468–488. London: Routledge.
- Vimr, Ondřej. 2020. »Supply-Driven Translation: Compensating for Lack of Demand«. V *Translating the Literatures of Small European Nations*, uredili Rajendra Chitnis, Jakob Stougaard-Nielsen, Rhian Atkin in Zoran Milutinović, 48–68. Liverpool: Liverpool University Press.
- Zlatnar Moe, Marija, Tanja Žigon in Tamara Mikolič Južnič. 2015. *Center in periferija: razmerja moči v svetu prevajanja*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

POVZETEK

V dolgem 19. stoletju naj bi figura »narodnega pesnika« raven vsakokratne nacionalne književnosti uskladila s kanoničnimi merili svetovne književnosti. V slovenskih deželah je France Prešeren postal lik edinstvenega »nacionalnega klasika«, ki s svojim delom nadomešča očitno pomanjkanje klasičnega in modernega izročila v slovenščini in se postavlja med vrhove evropskega hiperkanona. Imaginarno Prešernovo »svetovljenje« (Kadir) skozi perspektive in kanonizacijo v slovenskem literarnem sistemu se je izkazalo za ideološko uspešno. Vendar pa njegova dejanska prisotnost v svetovnem literarnem prostoru ne ustreza domačim predstavam o njegovi vrednosti. Prešernova obrobnost v svetovnih sistemih jezikov, književnosti in prevodov je preprečila njegovo globalno prevodno prepoznavnost, razen za jezike in založbe iz Slovenije ali držav, ki

so nekoč pripadale istim državam ali kulturnim povezavam (Habsburško cesarstvo, Jugoslavija, slovanski svet). Poleg tega so njegove prevode in mednarodno priznanje ovirala njegova poetsko zapletena besedila.

ABSTRACT

In the long 19th century, the figure of the “national poet” was meant to bring the level of the respective national literatures into line with the canonical standards of world literature. In the Slovene-speaking lands, France Prešeren became relevant as the figure of the singular “national classic”, whose work compensates for the obvious lack of classical and modern traditions in the Slovene language, and who stands on a par with the peaks of the European hypercanon. The imaginary “worlding” (Kadir) of Prešeren through perspectives and canonization within the Slovene literary system has proven ideologically successful. However, his actual presence in the global literary space does not correspond to domestic notions of his value. Prešeren’s peripherality in the world systems of languages, literatures, and translations has prevented his worldwide recognition, except for languages and publishing houses from Slovenia or countries that used to belong to the same states or cultural alliances (Habsburg Empire, Yugoslavia, the Slavic world). In addition, his translations and international acclaim have been hampered by his complex poetic texts.